

İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ
ULUSLARARASI ÜÇÜNCÜ SEMPOZYUM TEBLİĞLERİ

Bükreş, Romanya / 1-5 Kasım 2006

İstanbul 2011

BALKANLAR'DAKİ TÜRK BOYLARININ (PEÇENEK, UZ, KUMAN) SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞİMLERİNDE OSMANLININ ROLÜ

Mualla Uydu Yücel*

Balkan coğrafyası M.S. 376'lardan itibaren Türk tarihinde büyük bir öneme haiz olmuştur. Bu yüzyıldan itibaren İtil nehrini geçerek Doğu Avrupa'dan Balkanlar'a kadar uzanan bölgeye ulaşan başta Doğu Avrupa Hunları olmak üzere, Avarlar, Bulgarlar, Sabarlar, Hazarlar, Peçenekler, Uzlar (Oğuz) ve Kuman-Kıpçaklar bu geniş sahada büyük ve etkili bir güç oluşturmuşlardır. Bu Türk kavimleri bölgeyi kendilerine yurt edinerek hem vatan telakki etmişler, hem de Balkan milletlerinin teşekküllerinde ve kültürel gelişimlerinde önemli roller oynamışlardır. Balkanlar'daki Türk varlığı Anadolu Selçuklu Devleti ile Osmanlı Devleti zamanında da devam etmiştir. Özellikle de Osmanlı Devleti döneminde en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Çalışmamıza Peçenek, Uz ve Kumanların Balkanlar'daki tarihleri hakkında kısaca bilgi vermeye çalışarak başlayalım: Bu Türk kavimlerinden Balkanlar'a en erken gelen hiç şüphesiz Peçenekler olmuştur. İlk dönem tarihleri hakkında ne yazık ki kesin bilgilere sahip olmadığımız Peçeneklerin sadece Gök-Türk Hakanlığına bağlı boylardan biri olduğunu biliyoruz. Batı Gök-Türk Devletinin VII.yüzyıl ortalarında dağılmasından sonra başlayan mücadeleler sırasında bu- lundukları yerlerden batıya doğru itilmişler ve Karlukların kuvvetlenmeleri üzerine Talas boyundan Sır Derya'nın aşağı tarafına doğru hareket etmişlerdir. Yine IX.yüzyıl ortalarında Oğuz boylarının baskıları üzerine yer değiştirmişler ve Cim ve Yayık (Emba ve Ural) nehirleri boyuna gelmişlerdir. Bu bölgede yaşayan ve bir Türk kavmi olan Hazarlarla da komşuluk kurarak, Hazar ülkesine sık sık akınlar yapmışlardır. Bu akınları durduracak kuvvete sahip olamayan Hazarlar ise Uzlar'la bir ittifak kurmuşlarsa da Peçenekler bu ittifaka büyük bir başarı ile

karşı koymuşlardır. Ancak kısa bir süre sonra 860-880 yılları arasında Peçenekler'in büyük bir kısmı İtil nehrinin batı tarafına gitmişlerdir¹.

Peçeneklerin Karadeniz'in kuzeyine gelişleri Kiev Rusyası ile Macarlar üzerinde büyük bir etki göstermiştir. Peçenekler kaynakların ifadesine göre 860-880 yıllarında sekiz boy halinde İtil'i geçerek Macarlar'ın yerine Don-Kuban havalisine; 892'de Don nehrinden Dinyeper'in batısına kadar olan bozkırlara; 943-972 yılları arasında da günümüzdeki Macaristan topraklarına yerleşmişlerdir. Böylece Peçenekler, Don ve Kuban boylu, Orta ve Aşağı Dinyeper ile Kırım ve Tuna'ya kadar 2000 km'den daha fazla bir alana yayılmışlardır.²

Peçenekler, 890'dan 1036'ya kadar Kiev Rusyası'na güneyden sınır olmuşlar ve yaklaşık 130 yıl Ruslar'la münasebetler kurmuşlardır. Yine oluşturdukları tehdit sayesinde Ruslar'ın Dinyeper'i takiben Karadeniz'e inmelerine engel olmuşlardır.

Peçenekler yukarıda da belirttiğimiz gibi XI. yüzyılın başlarında Dinyeper'e doğru kaymaya başlamışlardır. X. yüzyıl ortalarında bilhassa 943-972 yıllarında Peçeneklerden bir kısım Macaristan'a giderek yerleşmişlerdir. Ama ana kütle Dinyeper'in sağ tarafındaki Dinyester (Turla) boyuna ve bugünkü Besarabya'ya gitmiştir. XI. yüzyılın ortalarına doğru Peçenekler bilhassa Uz baskısı karşısında devamlı batıya doğru ilerleyerek yeni yurtlar aramışlar ve Tuna boyuna gelmişlerdir.

Uzların, Kuman baskısı sonucu Peçenekler'e doğru hareket etmeleri ve Dinyeper nehrinin sol sahillerini ele geçirmeleri Peçeneklerin Aşağı Tuna boyuna doğru ilerlemelerini sağlamıştır. Böylece Peçenekler bir taraftan Macaristan diğer taraftan da Bizans devletinin sınırlarına yaklaşmışlardır. Bu yaklaşım özellikle Bizans için IX. yüzyılda Balkanlar'da büyük tehlike yaratan Bulgarlar'a karşı Peçeneklerden yardım görüleceği ümidi ile oldukça memnun karşılanmıştır. Ayrıca Peçenek-Bizans dostluğu iki taraf arasındaki ticarî faaliyetler açısından da oldukça hareketli bir seyir tâkip etmiştir. 972'den 1022 yılına kadar her iki

* Doç. Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Bu çalışma İ.Ü. Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje No: 880/10102006.

¹ V. Golubovskiy, *Peçenegi, Torki, Polovtsı do Naşestviya Tatar*, Universitetskiye İzvestiya, No.1 Kiev, 1883-1884. s. 2126; A. N.Kurat., *Peçenek Tarihi*, İstanbul, 1937.s. 39-42; S. A. Pletnëva, *Polovtsı*, Moskva, 1990, s. 9-11.

² Kurat, *Peçenek*, s. 38, 43-50; Ayn. müell., *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, 1972, s. 46-47; Golubovskiy, *a.g.e.*, s. 225-227.

taraf aralarında anlaşmışları için Tuna'nın güney sahilleri Peçenek akınlarına maruz kalmamıştır. Ancak 1022 yılında Peçenek-Bizans sınırlarının ortasında bulunan Bulgar Devletinin ortadan kalkması üzerine Peçenekler ile Bizans sınır komşusu olmuşlardır. Bu komşuluk neticesinde Peçeneklerin bundan sonraki akın sahalarını Tuna'nın güneyi ile Bizans toprakları teşkil etmiştir. Özellikle 1062'den sonra Bizans kaynakları Peçeneklerin Balkanlar'a yaptıkları akınlar hakkında oldukça fazla bilgi vermektedirler.³

Peçenekler 1030, 1035, 1036 yıllarında Bizans topraklarına akınlar yapmışlar ancak bu yıldan 1048 yılına kadar aralarındaki iç mücadeleler sebebi ile herhangi bir saldırıda bulunmamışlardır.⁴ Dinyeper nehrinden Panonya'ya kadar olan yerleri işgal ettikleri zaman Peçeneklerin başında asil bir aileden olan Turak bulunuyordu. Ayrıca aralarında cesareti ile kendini gösteren Kegen isminde başka bir başbuğ daha vardı. Turak ile Kegen zamanla birbirlerini çekememişler ve mücadeleye başlamışlardır. Ancak bu çekişme Peçenekler'e pahalıya mal olmuştur. Kegen mücadele yıllarında Bizans'a sığınıp Hıristiyanlığı kabul etmiş ve bu Peçenekler için telafisi mümkün olmayan bir sonun başlangıcı olmuştur. Araya Bizans'ın girmesi ile iki taraf arasındaki mücadele daha da kızışmış ve Bizanslılar on binlerce Peçeneği Batı Bulgaristan'daki Niş ile Sofya (Sardika) arasındaki düzlük araziye ve Makedonya'daki Ovçepoye diye bilinen yere yerleştirmişlerdir. Böylece ilk defa Peçeneklerden büyük bir grup yerleşik hayata geçmiştir.⁵

Bizans Balkanlar'a yerleştirdiği Peçenekler'i özellikle Anadolu Selçuklularına karşı yapacağı seferlerde kullanmayı düşünmüş ve bu düşünceyle 1049 yılında Peçenekleri Üsküdar taraflarına geçirerek, Selçuklulara karşı göndermiştir. Ancak Peçenekler yolda yardım etmekten vazgeçerek, İstanbul Boğazını Taras (bugünkü Büyükdere) dolaylarından geçerek karaya çıkmışlardır. Bizans bu ani dönüşü beklemediği için ne onların geri dönmesini engelleyebilmiş ne de Rume- li'de tâkip edebilmiştir. Bunlar Trabitz'a'daki Peçenekler'le birleşerek zorla iskân ettirilen ve yerleşik hayata alışamayan Peçenekleri de yanlarına davet ederek hep birlikte Balkanlar'ı geçip Tuna'nın Osmos (Asmes: Aluta mansabının karşısında) ırmağı boyunca yerleşmişlerdir. Bizans Peçenekleri bu hareketlerinden dolayı hemen cezalandırmak istemiş ve bir ordu teşkil ederek takip için göndermiştir. Peçenekler bu Bizans kuvvetlerine karşı bir mukavemet göstermemiş-

³ M.U.Yücel, "Balkanlar'da Peçenekler", *Türkler*, II, Ankara, 2002, s. 714-715

⁴ Peçeneklerin Balkanlar'a akınları için bk. Yücel, *a.g.m.*, s. 714-725.

⁵ Yücel, *a.g.m.*, s. 716.

ler ve Karadeniz'e yakın bir yerde Tuna'nın sol mecrasında bulunan konaklamaya ve tarıma gayet münasip olan Yüz-tepe (Şumnu yakınlarında bir yer)'yi işgal etmişlerdir. Böylece Bizanslıların Peçenekleri Bulgaristan'a yerleştirmek, çiftçi yapmak, devlet hazinesine ve orduya asker temin etmek düşünceleri ile Selçuklu tehlikesine karşı kullanmak planı da suya düşmüştür.

1049-1050 yılında Peçenekler hiçbir mukavemet görmeden bütün kış boyunca Trakya'yı yağmalamışlardır. Ancak Bizans bıktığı bu yağma hareketlerine karşı savaşıma cesaretini gösterememiş, sadece Peçenekleri tâkip ederek herhangi bir tehlike ile karşılaşacaklarını düşünmedikleri ve dinlenmeye çekildikleri bir sırada kılıçtan geçirmiştir. Bundan sonra Balkanlar'daki topraklar kısmen de olsa bir süre Peçenek akın ve yağmalarından kurtulmuştur.⁶

Bizans bu küçük başarıdan sonra Peçenekleri tamamen Tuna'dan çıkarma hayaline kapılmış ve bunun için harekete geçerek Anadolu ve Balkanlar'dan kuvvetler getirmiştir. 1053 yılında bu iki ordu birleşerek Balkan dağlarını geçip Preslav şehrinin yakınlarına gelmişler ancak Peçenekler tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmışlardır. Bu zaferden sonra Peçenekler yeniden Trakya ve Makedonya'da istedikleri gibi hareket eder hale gelmişlerdir. Peçenekler'le daha fazla savaşamayacağını anlayan Bizans, elçiler gönderip barış istemiş ve vergi vermeleri şartı ile 30 yıl sürecek olan bir barış yapmıştır.⁷

1048'de başka bir Türk kavmi olan Uzlar Dinyeper'e kadar ilerleyerek Aşağı Tuna'yı geçmişlerdir ki bu durum iki Türk kavmi arasında şiddetli bir mücadelenin başlamasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Uzlar, özellikle 1064-1065 yıllarında Balkanlar'da kuvvetli bir mukavemetle karşılaşmadan batıya doğru ilerlemişler, Trakya, Makedonya, Selanik ve civarı ile Pelopones'e kadar gitmişlerdir. Ancak ansızın başlayan soğuklar neticesinde çıkan salgın hastalıklar Uzların büyük bir kısmını mahvetmiştir. Peçenekler de bunu fırsat bilerek onları tamamen yok etmişlerdir.⁸

1065 yılındaki Uz akınından sonra Tuna boylarının tek hakimi tekrar Peçenekler olmuştur. Bu sırada Bizans iç işleriyle uğraştığı için Peçenekler Tuna boylarında istedikleri gibi serbestçe dolaşmışlardır. Ancak 1067'de Bizans'a düzenledikleri

⁶ Ioannes Skylitzes, *Georgios Cedrenus Ioannis Scylitzae*, (Ed. J.Bekker: Corpus Scriptorum Historia Byzantinae), II, Bonn, 1839, s. 600-602; Yücel, *a.g.m.*, s. 717.

⁷ Cedrenus, *a.g.e.*, s. 6094-608; Yücel, *a.g.m.*, s.717.

⁸ D.A. Rasovskiy, "Peçenegi, Torki i Berendey Na Rusi i v Ugrii", *Seminaruum Kondakovianum*, Praha, 1933, s. 17-18.

akını İmparator Roman Diogenes başarı ile durdurmuş ve Peçeneklerin bir çoğunu öldürerek geride kalanları da esir almıştır. Bizans ele geçirdiği bu Uz ve Peçeneklerin bir kısmını ücretli asker olarak ordusunda barındırmış ve onlardan atlı kıt'alar teşkil etmiştir. Nitekim bu kıt'alar Diogenes ile beraber Malazgirt'e kadar gitmişler ve savaş sırasında kendilerine yakın bir kavim olduklarını gördükleri Selçukluların tarafına geçmişlerdir. Bu geçiş Bizans'ın 26 Ağustos 1071'de Selçuklu hükümdarı Alp Arslan tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmasında büyük bir rol oynamıştır.⁹

Bizans bu ağır mağlubiyetten sonra uzun süre iç karışıqlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Peçenekler bundan istifade ederek Tuna boylarında istedikleri gibi hareket etmişlerdir. İç isyanlarda Peçeneklerin de etkin bir rol oynadıklarını görüyoruz. 1078-1079'da Rum asıllı Filibeli bir Pavlikan olan Leka yanına Peçenekleri de alarak isyan etmiştir. Daha sonra Bizans imparatoru olacak olan General Aleksı Komnenos üzerlerine gönderilmiştir. Aleksı Komnenos başarılı manevralarla Peçenekler'in arkasına geçerek Trakya'yı onlardan temizlemiştir. Aleksı Komnenos 1081 yılında tahta geçtiğinde Bizans içte ve dışta çok zor bir durumda idi. Komnenos önce dışta en büyük tehlike olarak gördüğü Peçenek meselesini halletme yoluna gitmiştir. Nitekim o tahta çıktığında Peçeneklerin asıl kuvvetleri Tuna boyundaki "Yüz-tepe" denilen yerde yaşıyorlardı. Ayrıca Tuna boyunda Silistre ve Biçina (Varna yakınlarında Kamçık) şehirlerini elinde tutuyorlardı.

1084 yılında Bizans'a karşı isyan eden Pavlikanlar Peçeneklerden yardım istemişlerdir. 1086 yılında Peçenekler bu yardım davetini kabul ederek onlara katılmışlardır. 1087 ilkbaharında Macar Kralı Solomon ile Kumanları yanına alan büyük bir Peçenek grubu Bizans'a karşı harekete geçmiştir. Bunlar Lüleburgaz civarındaki şehir ve köyleri tahrip ettikten sonra Skoteinon diye bilinen yere gelerek kamp kurmuşlardır. Aleksı Komnenos'un bunlara karşı gönderdiği ordu bir sabah ansızın Peçenekleri bozguna uğratmıştır. Bu mağlubiyetin acısı ile Peçenekler 1087 yılının ilkbaharında kaynakların 80.000 kişi olarak verdiği Peçenek, Uz ve Macarlar'dan oluşan bir ordu ile Tuna boylarına gelerek Hayrabolu ve çevresini yağmalamışlardır. Bunun üzerine Bizans, ordusunu göndererek Peçenekleri ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Ancak aldığı bu başarılarla rağmen Aleksı Komnenos, Peçeneklerin Bizans'dan intikam almalarına engel olmak istemiş ve bu gaye ile çeşitli Peçenek kabilelerine hediye, altın ve gümüş paralar göndere-

⁹ Kurat, *Peçenek*, s. 153-155.

rek aralarına nifak sokmak istemiştir. Fakat Peçenekler bu oyuna gelmemişlerdir. Bunun üzerine Peçeneklere kat'i bir darbe indirmek isteyen Bizans 1087 yılının Haziran ayında bizzat Aleksî Komnenos'un komutanlığında büyük bir ordu ile Edirne'ye gelmiştir. Daha sonra buradan hareketle Dampoli (Yambolu) ve Goloe arasında bulunan Lardea'ya ulaşmıştır. Peçenekler ile Aleksî Komnenos, 1087 yılında Bizans'ın Silistre'yi muhasara etmesi üzerine karşılaşmışlardır. Bu karşılaşmada Bizans ağır bir yenilgiye uğramıştır. Ancak Peçenekler aç gözlülüklerinden dolayı bu zaferden istedikleri gibi istifade edememişlerdir. Silistre muhasarası sırasında yardıma çağırıldıkları Kumanların savaştan sonra gelmeleri üzerine elde ettikleri ganimeti onlarla paylaşmak istememişler ve böylece Kumanları en büyük düşman olarak karşılırlarına almışlardır.¹⁰

Peçenekler bundan sonra Yambolu ile Goloe arasındaki Markella'yı işgal etmişler, Filibe'yi de ele geçirmişlerdir. Yine Peçenekler Makedonya'ya kadar bütün Bizans ülkesini istilâ etmişlerdir. Bunun üzerine İmparator Aleksî barış istemiş ve 1087 yılında yapılan bu barıştan sonra Peçenekler, 1087-1088 kışını geçirmek üzere Taurokomos (Ergene nehrine yakın bir yer)'da kalarak daha sonra Hayrabolu'ya geçmişler; Peçenekler daha sonra Hayrabolu'nun içinden geçerek Aspra (Malkara)'ya gelmişlerdir.

Peçenekler İmparator Aleksî Komnenos'un İzmir Türk Beyi Çaka (Tzakhas) ile olan mücadelesinden istifade ederek, Trakya'da yeniden harekete geçmişler ve Rusion (Keşan)'a kadar ilerlemişlerdir. 1088'de ise Keşan yakınlarındaki Polybotos'a yaklaşarak burada müstahkem bir karargâh kurmuşlardır. Bunun üzerine Komneneos onların daha fazla ilerlemelerine engel olmak için üzerlerine bir ordu sevk etmiştir. 1088 yılının sonbaharında yapılan seferde İmparator genellikle kalelerde saklanarak fırsat buldukça huruç hareketleri ile Peçenekleri rahatsız etmekten başka hiç bir şey yapamamış ve Peçeneklerde bu sayede Trakya ve Makedonya'da istedikleri gibi hareket ederek Çorlu'ya kadar gelmişlerdir.¹¹

1089-1090 yılının kışında Peçenekler yine Ergene boyuna gelmişlerdir. Şubat ortalarında bir Peçenek kıtasının Büyük Çekmece ile Küçük Çekmece arasındaki Khoirobakkhoi'ye yaklaştığı haberi İmparator Komnenos'a ulaşınca, İmparator hemen harekete geçmiş ve Khoirbakkhoi'ye gelerek bütün kapıları kapatmıştır.¹⁵ Şubat'ta buraya gelen Peçenekler surların önündeki tepeyi işgal etmişler

¹⁰ Bu hadiseler detaylı bir şekilde Anna Komnena ve Kurat'da anlatılmaktadır. Anna Komnena, *Alexiad*, /Türk. Trc. Bilge Umar/, İstanbul, 1996, s. 213-222 ve Kurat, *Peçenek*, 169-179

¹¹ Kurat, *Peçenek*, s. 207; Peçenekler'in Trakya'daki saldırıları için bk. Yücel, *a.g.m.*, s. 722.

ancak İmparator tarafından yenilmişlerdir. Peçenekler bu mağlubiyetin acısını 1090 sonu veya 1091 Şubat'ının sonlarında başkent Byzantion'un surlarına kadar gelip şehri tehlikede bırakmak suretiyle almışlardır. Bir yandan Peçenekler'in diğer yandan İzmir'deki Türk Beyi Çaka'nın hareketleri Bizans'ı zor duruma düşürmüştür. Nitekim Çaka Bey'in kendisi denizden, Peçenekler de karadan Bizans'a saldırmak üzere anlaşınca Bizans çareyi Kumanlardan yardım istemekte bulmuştur. Ayrıca Bizans kendi ülkesinde de asker toplamaya başlamıştır.

1091 Nisan'ında Peçeneklerin harekete geçmesi Bizans'ı zor duruma düşürmüştü de Bizans başkentteki kuvvetleri ile İznik'teki Türk Beylerine karşı kullandığı Frenk şövalyelerini getirterek Meriç nehri mansabındaki Enez şehrine gemilerle göndermiştir. Bu sırada Peçeneklerin esas kuvvetleri Khoirenos (Domuzlu)'ya doğru ilerlemekte idi. Bizans'ta ise bizzat imparator Komnenos ordusunun başına idi. Bizans yardım istediği Kumanların henüz gelmemesi yüzünden Peçeneklere karşı harekete geçmeye cesaret edemedi. Peçenekler'de İzmir'den Çaka Bey'in gelmesini bekledikleri için savaşa başlamamışlardı. İmparator Komnenos Kumanların kısa bir süre sonra 40.000 kişilik bir ordu ile gelmelerine ve onu sıkıştırılmaları üzerine beklemenin bir fayda vermeyeceğini anlayarak ertesi gün Meriç'deki geçitlerden olan Lebunium'u işgal etmiştir. Nitekim Meriç'in batısında buldukları sırada Trakya ve Makedonya'daki askerlerde orduya gelip katılmışlardır. Böylece daha da kuvvetlenen Bizans Meriç'in sağ tarafında bulunan ve bugün Omurbey civarında olduğu sanılan Lebunium'da bir tepede Peçenekler'le meydan muharebesi yapmıştır. 29 Nisan 1091 tarihinde yapılan bu meydan muharebesinde Peçenekler özellikle Kumanların sayesinde Bizans karşısında ağır bir yenilgiye uğramışlardır.¹²

Lebunium zaferinden sonra Bizans 1048'den beri sürekli maruz kaldığı Peçenek tehlikesinden kurtulmuştur. Ayrıca bu mağlubiyetle Peçenek askeri kuvveti sona erdirilmiş ve Bizans topraklarına yerleştirilen Peçenekler'den imparatorun özel kotaları teşkil edilmiştir. Bu savaştan sonra Peçeneklerin bir kısmı Tuna boyuna ve Macaristan'a gitmişler ve Peşte çevresi ile Fertö vilayetlerine yerleştirilmişlerdir. Bizans'ın eline esir düşenler ise ya öldürülmüşler veya Makedonya ve Balkanlar'a yerleştirilmişlerdir. Balkanlar'da kalanlar daha ziyade Vardar nehri boyunda iskân ettirilmişlerdir. Yine Peçeneklerin bir kısmının XII. yüzyıl başlarına kadar Makedonya'daki Moglena civarında yaşadıklarını ve "Megleno Peçenekleri (Ulahları)" diye anıldıklarını biliyoruz. Ayrıca Sofya etrafındaki Şop-

¹² Anna Komnena, *a.g.e.*, s. 247-258; Kurat, *Peçenek*, s. 204-205.

Bulgarlarının da Peçenek neslinden oldukları söylenmektedir. Yine Peçenekler'in bir kısmının Uz ve Kumanlar'la karışıklarını görüyoruz. Anadolu, Sırbistan, Rusya, Macaristan, Romanya ve Kafkaslar'da bazı yer adları ve halk efsanelerinde Peçeneklerin hatıraları hâlâ yaşamaktadır.¹³

Peçenekler'den sonra Balkanlar'da gördüğümüz diğer bir Türk kavmi ise Uzlar'dır. Bizans kaynaklarında "Uz" diye anılan bu kavim, Oğuz boylarının batı kolunu oluştururlar. Peçenekleri 860-870'lerde İtil ötesindeki yurtlarından kovarak bu bölgeyi işgal etmişler ve daha sonra da batıya geçmişlerdir. Uzlar, 1036'daki Peçenek yenilgisinden sonra Rusya'nın güneyine gelmişlerdir. 1048 harekâtı ile asıl Uz kütelleri Don boyundan Dinyeper nehrine doğru Kiev Rusyası'nın güneyine kadar yayılmışlardır ki bu hareketleri Kuman-Kıpçakların baskıları ile olmuştur. Uzların Rus bozkırlarını rahatsız etmeleri üzerine Ruslar birleşerek büyük bir sefer açmışlar ve bunun üzerine Uzlar Tuna istikametine doğru gitmişlerdir.¹⁴ Kalabalık bir şekilde Peçeneklerin buldukları yere 1065 tarihinde gelerek Bizans ve Bulgar mukavemetini kırmışlardır. Böylece Tuna'yı geçmişler ve Peçeneklerin arkasından, Trakya ve Makedonya'yı yağmalamışlardır. Selanik'e, hatta Peloponezos'a kadar ilerlemişlerdir. Fakat bu Uz hareketi tam bir felakete neticelenmiştir. Şiddetli soğuk yüzünden çıkan salgın hastalıklar ve eskiden beri en amansız düşmanları olan Peçeneklerin hücumları Uzların büyük bir kısmının kırılmasına sebep olmuştur. Bu felaketten kurtulan Uzların bir kısmı Bizans'ın hakimiyetini tanımış, artık bir kuvvet olmaktan çıktıkları için Bizans ordusuna alınarak, çeşitli yerlerde iskân ettirilmişlerdir. Geride kalanların diğer bir kısmı ise Güney Rusya'ya dönerek Rus sınır boylarına yerleştirilmişlerdir. Uz bakiyelerinden bazılarının da Macaristan'a akın ettiğini (1068) ancak bir başarı elde edemediğini görüyoruz. Böylece siyasi istikallerini kaybeden Uzlar, Deliorman taraflarında yaşayan Peçeneklerin yanına gitmişlerdir.¹⁵

Moğolların 1224 Kalka savaşında birleşik Rus-Kuman ordusunu yenmesi üzerine Rus sınır boylarında yaşayan Uzlar aileleri ile beraber kitleler halinde göç etmek mecburiyetinde kalmışlar ve Dobruca'ya gelmişlerdir. Karadeniz kıyıları-

¹³ Kurat, *Peçenek*, s. 240.

¹⁴ Uzların Güney Rus bozkırlarındaki faaliyetleri hakkında bk. D.A.Rasovskiy, *Peçenegi*, s. 43-64; Golubovskiy, *Peçenegi*, s. 132-134.

¹⁵ V. Kossanyi Vela, "XI-XII.nci Asırlarda Uzlar ve Komanlar'ın Tarihine Dâir", /Türk.terc., Hamit Koşay/, *Bellekten*, C.VIII, S. 29, 1944, s.124; Rasovskiy, Uzların Macaristan'a Peçeneklerin hemen arkalarından gelmeleri ile burada yaptıkları savaşlar hakkında geniş bilgi vermektedir. Bk.Rasovskiy, *a.g.m.*, s. 19-42. Kurat, *Karadeniz*, s. 67.

na, Silistre, Markayla, Kavarna, Balçık, Varna gibi yerlere yerleşen Uzlar, dillerini ve milliyetlerini aynen devam ettirmişler ancak Hristiyanlığı kabul ettikten sonra Gagauz¹⁶ adını almışlardır. Balkanlar'da önemli bir rol oynayan diğer Türk kavmi ise Kuman-Kıpçaklar'dır. Batı Gök-Türk topluluklarından olan Kumanlar, Balkaş'tan İrtiş'e kadar hakim buldukları sırada çeşitli sebepler yüzünden İtil üzerinden batıya yönelmişler ve önlerindeki Uz kütlesinin 1048'de Balkanlar'a çekilmesi üzerine, Güney Rusya sahasına gelmişlerdir. Kumanlar, ilk defa 1055 tarihinde başbuğları Boluş'la girdikleri Güney Rus bozkırlarında 1224 yılına kadar kalmışlardır.¹⁷ Yaklaşık 250 yıl bu topraklar Rus-Kuman mücadelesine sahne olmuştur. Bu mücadelede kazanan taraf çoğunlukla Kumandıdır. Zaten Rus kaynakları bu dönemi "bozkırla mücadele dönemi" adı altında değerlendirirler. Kumanlar en yoğun ve sıkı ilişkilerini Ruslar'la yaşamışlardır. 1080'lerde Kumanlar hakimiyetlerini, Don-Dinyester ağırlık merkezi olmak üzere, Balkaş gölü-Talas havalisinden Tuna ağzına kadar yaymışlardır. Bu devirde Kuman-Kıpçak ülkesi 5 kısım halinde idi: Orta Asya, Yayık-Volga, Don-Donuç, Aşağı Dnyeper, Tuna.¹⁸

Güney Rus bozkırlarında Kuman-Rus mücadelesi devam ederken, Kumandıların bir kısmı (40.000 atlı) 1118'de Gürcistan'a gitmişlerdir. Bunların büyük bir kıs-

¹⁶ Gagauzlar sadece Uzların devamı değildir. Bu konuda çeşitli fikirler ileri sürülmektedir. Gagauzların menşei için bk. A.Manof, *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)*, /Çev. T. Acaroğlu/, Ankara, 1939, s. 7-45; H.Güngör-M.Argunşah, *Gagauzlar, Gagauz Türklerinin Etnik Yapısı, nüfusu, dili, dini, folkloru hakkında bir araştırma*, Ötüken Yay., İstanbul, 1998, s. 16-21.

¹⁷ Rus Yıllıklarında 1054 yılı hadiselerinden itibaren Kuman ismi sık sık zikredilmektedir. *Povesti Vremennih Let*, /Haz. D.S. Lihaçeva-B.A.Romanova/, Moskova-Leningrad, 1950, s. 109; *Letopis po İpatskomu Spisku*, Arheografiçeskoy Kommissii, Sank-Peterburg, 1871, s. 114; *Letopis po Lavrentiyevskomu Spisku*, Arheografiçeskoy Kommissii, Sank-Peterburg, 1872, s. 158; *Troitskaya Letopis*, /Haz. M.D. Priselkov/, Moskova-Leningrad, 1950, s. 141; *Novgorodskaya Pervaya Letopis*, *Starşego i Mladşego İzvodov*, Moskova-Leningrad, 1950; *Novgorodskoye Pervoye Letopis' Komissionny Spisok*, s. 182-183; *Polnoe Sobranie Russkih Letopisi*, *Radzivilovskaya Letopis*, T.XIII, Leningrad, 1989, s. 69; *Polnoye Sobranie Russkih Letopiseh*, *Letopis Po Voskresenskomy Spisku* Arheografiçeskoy Kommissiye, Sank-Peterburg, 1856, s. 333; *Patriarş ili Nikonovskoyu Letopisyu*, *Polnoye Sobraniye Russkih Letopisey*, Sank-Peterburg, 1862, s. 91.

¹⁸ Rasovsky, "Polovtsı", *Seminarum Kondakovianum VIII-X*, Prag, 1935-1938, s. 178; Bu makale tarafımızdan Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Mualla Uydu Yücel, /Türk.Terc./, D.A.Rasovskiy, "Kumanlar, Kuman Topraklarının Sınırları", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, 40, İstanbul, 2005, s. 159-186; Bk. Kurat, *Karadeniz*, s. 74; Kuman-Kıpçaklar'ın Tuna havzasında başta Macaristan, Bulgaristan ve Romanya olmak üzere bu bölgede nasıl yerleştikleri ve günümüzde burarlarda onlardan kalan kültür bakiyeleri hakkında geniş bilgi için bk. Ràsonyi, "Tuna Havzasında Kumanlar", *Belleten*, III, S. 11-12, Ankara, 1939, s. 410-422.

mı daha sonra geri dönmemişler, orada kalarak çeşitli yerlere yerleştirilmişlerdir. Böylece Kumanlar Don boyunda ve Kafkaslarda varlıklarını devam ettirmişlerdir. Kumanlar, Gürcistan'a gittikleri için Aşağı Don boyunu tamamen, Kuban bölgesini de kısmen boşaltmışlardır. Kırım yarımadasında kalanlar ise şehirlere yerleşerek ticaret hayatına atılmışlar, hatta bazı küçük kasabalar dahi kurmuşlardır.¹⁹ Moğol istilâsı karşısında Kuman-Rus askerî işbirliği 1224 yılında Cebenoyan ile Subutay Batur komutasındaki iki Moğol tümeni karşısında mağlup olmaktan (Kalka savaşı) kurtulmalarını sağlayamamıştır. Kumanlar Moğollar karşısında tutunamamışlar ve Don-Donuç havzasında bulunan başbuğ Köten kumandasındaki kuvvetler dağılmıştır (1239). Başbuğ, kurtulabilenlerle beraber Macaristan'a iltica etmiştir. Bu sırada Kumanların kalabalık bir kısmı da İtil Bulgarlarının topraklarındaki ormanlık sahaya gitmişlerdir.²⁰

Kumanlar Doğu Avrupa'da Rus kaynaklarının ifadesine göre ilk defa 1030-1060 yılları arasında görülmüşlerdir. 1064'de Transilvanya (Erdel)-Macaristan yönünde ilerlemişler, Güney Rusya, Moldova ve Eflak bölgelerini tamamen ele geçirerek daha sonraki yıllarda Lehistan ve Macaristan (1091)'a akınlar düzenlemişlerdir.²¹ Kumanlar Tuna'nın güneyine ilk defa Peçeneklerin müttefikleri olarak o sıralar (1078) Edirne'ye kadar giden Bizans imparatoru VII. Mikhail Dukas (1071-1078) zamanında gelmişlerdir.²² Daha sonra ise Aleksî Komnenos (1081-1118) döneminde yine Peçenekler vasıtası ile gelmişlerdir. İmparator Aleksî 1087'de Peçeneklerin elinde bulunan Silistre'yi almak için harekete geçmiş ve bunu haber alan Peçenek başbuğu Tatuş, yardım istemek üzere Kumanlara gitmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Peçenekler Kumanları beklemeden savaşı başlatmışlar ve büyük bir zafer kazanmışlardır. Lakin, yukarıda da belirttiğimiz gibi her iki Türk kavmi arasında ganimetlerin paylaşılması konusunda anlaşmazlık çıkmış ve Kumanlar bundan sonra Peçenekleri en büyük düşmanları olarak görmüşlerdir. Bizans bu durumu iyi değerlendirmiş ve 1091 yılında İmparator Aleksios, Bonyak ve Tugorkan idâresindeki 40.000 Kuman atlısının yardımını sağlayarak Peçeneklere ağır bir darbe indirmişdir.

¹⁹ A. Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş I*, İstanbul, 1981, s. 200; Kurat, *Karadeniz*, s. 83-84; Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 1993, s. 179.

²⁰ H. Memişoğlu, *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Ankara, 1995, s. 18-19.

²¹ Golubovskiy, *Polovtsi v Vengrii*, Kiev, 1884, s. 1-28 arasında Kumanların Macaristan'daki tarihleri hakkında geniş bilgi vermektedir.

²² P. Diaconu, *Les Coumans au Bas Danube aux XIe XIIe siècles*, Bucarest, 1978, p. 35.

Bizans kaynakları bundan sonra 1114 yılına kadar Kumanlar hakkında bilgi vermemektedirler.²³ Bu tarihte Kumanlar Tuna'nın kuzeyine gelerek geri dönmüşlerdir. Ancak 1148'de geldiklerinde bu sefer Tuna'nın güneyine geçerek bir şehri ele geçirmişlerdir. Bu sırada Filibe'de Adriyatik üzerine bir sefer hazırlığında olan Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos (1143-1180) bu hazırlığı yarıda keserek Kumanların üzerine gitmek için yardım beklediği sırada Kumanların pek çok ganimet elde ederek geri döndüklerini öğrenmiştir. Arkalarından gitmişse de sadece terk ettikleri kamplarını bulmuştur zira Kumanlar hemen geri çekilmişlerdir²⁴. Kumanlar yine İmparator Manuel ile Macar Kralı II. Geza (1141-1161) arasındaki meseleden de istifade ederek 1154 veya 1155'de Tuna'yı geçerek yakın köyleri yağmalamışlardır. Kaynaklar 1159 veya 1160'da İmparator Manuel'in Selçuklular üzerine yaptığı seferden dönerken Tuna'nın aşağısında Kumanlarla karşılaştığını ancak Kumanların sayıları az olduğu için Bizans'la karşılaşmaktan kaçarak nehri geçip geri çekildiklerini belirtmektedirler.²⁵

Kaynaklarda Kumanlardan bundan sonra 30 yıl kadar Bizans İmparatorluğuna saldırmadıkları için söz edilmez. Ayrıca yine bu dönemde bazı Kuman gruplarının yerleşik hayata geçerek Bulgar topraklarında yaşayan halkla karıştığı da tahmin edilmektedir. Nitekim zamanla Kumanların Bulgaristan topraklarının geniş bir bölümüne mesela Makedonya, Sofya, Tırnova bölgesine, Vratsa etrafına, Vidin ve Kotel'e, Vit nehri yakınlarına, Silistre bölgesine yerleştikleri çok açıktır. Bilhassa Plevne, Vidin, Vratsa, Pernik ve Sofya'nın etrafındaki yerleşme yerlerinin adlarının büyük bir kısmı Türkçe menşelidir.²⁶

1185-1237 yılları arasında Tuna'nın güney bölgesinde kalabalık yaşayan Kumanlar, Bulgarların Bizans'a karşı giriştikleri bağımsızlık mücadelesinde ve II. Bulgar Devleti'nin kurulmasında büyük bir rol oynamışlardır. Bunda II. Bulgar Devletinin başına geçen Çar Asen (1187-1196)'in Kuman menşeli olmasının da büyük rolü vardır.²⁷ 1185 yılında Tırnova'da başlayan isyan neticesinde Peter ve Asen adındaki kardeşler burada devletlerini kurmuşlardır. Bu sırada Bizans'ın

²³ V. Stoyanov, "Bulgar Tarihinde Kumanlar (XI-XII Yüzyıllar)", Türkler, II, Ankara, 2002, s. 800.

²⁴ Diaconu, a.g.e., s. 76-81; 88-89; Stoyanov, a.g.m., s. 800.

²⁵ Stoyanov, a.g.m., s. 800.

²⁶ Stoyanov, a.g.m., s. 801.

²⁷ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, /Çev. F.İşiltan/, Ankara, 1995, s.120-123. Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara, 1993, s. 153-154; Kafesoğlu, a.g.e., s. 183, Bu görüşü yani Peter'in Kuman menşeden geldiğini ilk defa ortaya atan ünlü Bulgar tarihçisi A. Zaltarski'dir. Bk. Stoyanov, a.g.m., s. 801.

Anadolu Selçukluları ile uğraşmak zorunda kalması kardeşlerin işini kolaylaştırmış ve daha sonra Asen devletin başına geçmiştir. Ancak bu ilk başarılarından sonra İmparator II. İsaak Angelos (1185-1195)'ün 1186'da Kuzey Bulgaristan'a giren askerleri karşısında geri çekilmek zorunda kalmışlar ve Kumanlardan yardım istemişlerdir. Kumanlar hemen Tuna yakınlarına gelmişlerdir. Peter ve Asen onların yardımları ile tüm Mizya'yı alıp Koca Balkan'ın güneyinde bulunan diğer Bulgar topraklarına yönelmişlerdir. Bundan sonra Kumanların tüm savaşlarda Bulgarların müttefikleri olduğunu görüyoruz.²⁸ Kumanlar karşısında başarı kazanamayacağını anlayan II. İsaak 1190'da Tırnova etrafındaki, 1191'de de Filibe yakınlarındaki askerlerini geri çekmiştir. 1198 veya 1199'da Asen'in ikinci kardeşi yeni Bulgar Çarı Kaloyan (1197-1207) yanındaki çok sayıdaki Kuman birlikleriyle beraber Konstantinopolis (İstanbul)'e kadar gelmiştir.²⁹ Kumanlar, Kaloyan'ın beş yıl süren seferi sırasında Makedonya'ya kadar gelmişler ve Bulgarlarla beraber Trakya'yı yağmalamışlardır. IV. Haçlı seferi (13 Nisan 1204) sırasında Konstantinopolis'in ele geçmesinden sonra 14.000 kadar Kuman süvarisi Kaloman'ın Edirne (1205)'deki büyük zaferine yardımcı olmuşlardır³⁰. Kumanlar 1206'da Bulgarların müttefikleri olarak Trakya'ya gelmişler ve buradaki pek çok şehri yağmalamışlardır. 1207'de Adrianopolis (Edirne)'in ve Selanik'in kuşatmasında yer almışlardır.³¹ Çar Kaloyan'ın ölümüne kadar Kumanlar ona her seferinde yardım etmişlerdir. Bunun en önemli sebebi Kaloyan'ın bir Kuman prensesi ile evlenmiş olmasıdır. Kaloyan döneminde Bulgar Krallığı daha da kuvvetlenmiş ve Kaloyan Bulgar kilisesinin Roma kilisesi ile birleşmesini kabul etmiştir. Kaloyan'ın ölümünden sonra yeğeni Boril, onun dul eşiyle evlenerek, bundan sonrada Kumanların Bulgarlara yardıma devam etmelerini sağlamıştır. Ancak 1213 veya 1214'de Boril'in Kuman asıllı Çarıçe'den ayrılıp Latin İmparatorunun yeğeni ile evlenmesi Kuman-Bulgar yakınlaşmasının sonunu hazırlamıştır. 1214'de Vidin'de Çar'a karşı başlayan isyana Kumanlar destek vermişlerdir.³² Çar Boril ile eski Çar Asen'in oğlu II. İvan Asen arasındaki mücadelede Kumanlar İvan Asen'den yana tavır almışlar ve II. İvan Asen'de ikti-

²⁸ D.Rasovskiy, *Rol Poloutsev v Voynak Aseney s Vizantiyskoy i Latinskoy İmperiami v. 1186-1207 godah*, Sp. BAN, kn.58, st. 205-207.

²⁹ Stoyanov, *a.g.m.*, s. 803.

³⁰ Khonitas, *a.g.e.*, s.123-125; Rasonyi, *Türk Devletinin Batıdaki Varisleri ve İlk Müslüman Türkler*, (Haz. S.K. Seferoğlu-A.Müdürrisoğlu), Ankara, 1983, s. 48; Rasovskiy, *Rol Poloutsev*, s. 209; Stoyanov, *a.g.m.*, s. 803.

³¹ Rasovskiy, *Rol Poloutsev*, s. 209.

³² Stoyanov, *a.g.m.*, s. 803.

darda kaldığı (1218-1241) süre içerisinde daima Kumanların yardımından istifade etmiştir. II. İvan döneminde Bulgar Devleti eski gücüne kavuşmuş ve Bulgaristan toprakları üç denize yeniden açılmıştır. Meriç ırmağı ağızına kadar Trakya, Makedonya ve Arnavutluk'un tümü Krallığa bağlanmıştır. Ayrıca II. İvan "Bulgarların ve Yunanlıların Çarı" (1230) ünvanına sahip olarak, I. Asen'in aksine Roma ile birleşme politikasından vazgeçerek İznik Rum kilisesi ile anlaşmış ve iki yüzyıl aradan sonra Bulgar Patrikhanesini yeniden (1255) kurmuştur. Kral II. Asen, İstanbul'da zayıf bir Latin İmparatorluğunun bulunmasından yararlanarak Krallığını çok güçlü bir duruma getirmiştir. Ancak bu sırada doğudan gelen Moğol orduları, Bulgaristan topraklarına kadar ilerlemişler ve Krallığı zayıflatmışlardır. Nitekim bundan sonra Krallık bir gerileme sürecine girmiştir.³³

Moğol istilâsı karşısında Kumanlar 1237'den itibaren Avrupa'ya göç dalgasını başlatmışlardır. Özellikle 1240-1241 yılları Moğolların Rus topraklarını ve Kıpçak bozkırlarını istilâ ettiği yıllardır. Bunun üzerine Kumandanlardan bir grup Aşağı İdil ve Don boyundan Orta İdil ve Bulgaristan'ın dağlık ve ormanlık alanlarına gitmişlerdir.³⁴ Kumanların bir kısmı Macaristan'a, bir kısmı Moldova'ya bir kısmı da Bulgaristan'a gitmişlerdir. Macaristan'a gidenler Macar Kralı II. Stefan (İstvan) tarafından kabul edilmişlerdir. "Rex Cumanie" ünvanını da alan Kral IV. Bela (1235-1270)'nın iktidarında başka Kumalarda gelerek Macaristan'a sığınmışlardır. Kral, başbuğ ve çevresini Peşt'e yerleştirirken gelen diğer Kumaları Macar topraklarında çeşitli yerlere yerleştirmiştir. Yine 1238'de başbuğ Köten idaresinde 40.000 kişilik bir Kuman grubunun Macaristan'a geldiğini görüyoruz.³⁵ Buraya gelenlerin hepsi Hristiyanlığı kabul ederek Katolik mezhebine girmişlerdir. Yine Köten'in kızı Macar veliahtı İstvan (V.Stephan)'la evlenmiştir. Moldova'ya başbuğları Boruç'un (Burc, Borz) idâresinde giden 15.000 kadar Kuman'ı Gran başpiskoposu Robert vaftiz etmiştir. Bu hadise Moğol istilâsı sırasında Milkov'da ayrı bir Kuman Piskoposluğunun kurulmasına (1229) neden olmuştur. 10.000 kişilik bir Kuman grubu ise 1237 yılının yazında Bulgar Çarı II.İvan Asen'in karşı çıkmasına rağmen Tuna'yı geçmiş ve bunun üzerine Çar onları Doğu Trakya'ya yerleştirmek zorunda kalmıştır. Bunlar Meriç nehri-nin güneyine Ionas (Yunus) Han'ın idâresinde yerleşmişler ve 1240'da Latin İmparatoru II. Balduin ile bir yıl sonra birleşmişlerdir. Ancak bir yıl sonra Köten'in öldürülmesi üzerine Kumanlar Bizans İmparatorluğu'nun tarafına geç-

³³ M. T. Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara, 1988, s.13.

³⁴ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 181; Tafsilat için bk. Kurat, *Karadeniz'in Kuzeyi...*, s. 91-97

³⁵ Stoyanov, *a.g.m.*, s. 804.

mişlerdir. İmparator III. Johannes Dukas Vatatzes (1223-1254) yeni gelenleri askeri hizmet karşılığında Trakya, Makedonya ve Batı Anadolu (Menderes Vadisi gibi)'nin sınır bölgelerine yerleştirmiştir³⁶. Bu Kumanlardan güçlü bir kıta oluşturulmuştur. Ancak Kumanlar yine de hanlarının öldürülmesini unutmaya-rak 1241 yılında Güney Macaristan'ı tahrip etmişler ve intikâmlarını almışlardır. Yine bu sırada Moğollar Macaristan'a kadar gelmişlerdir. Onlar gelmeden önce Kumanlar Balkanlar'a gitmişlerdir. Moğolların geri çekilmesinden sonra Macar Kralı IV. Bela Kumanları geri çağırılmış ve onlarda Köten'in bağlı olduğu Terte-roba (Tertoroba) âilesi hariç buna olumlu bakarak geri dönmüşlerdir. IV. Bela Kumanları kendine bağlamak düşüncesi ile oğlu V. Etien (1270-1272)'i Kuman Han'ın kızı ile evlendirmiştir.

Bulgar Çarlığı ise II. İvan Asen'in ölümünden sonra eski gücünü kaybetmiş ve Altın-Ordu'ya bağlı hale gelmiştir. Kumanlar özellikle Kuman asıllı I. Georgi Terter (1280-1292)'in yönetimi devrinde Bulgar Devleti'nin işlerinde büyük rol oynamaya başlamışlardır. Sadece askeri bir kuvvet olarak değil yönetimde de önemli mevkilere getirilmişlerdir³⁷. Terter, Bizans'ın etkisine son vererek Moğolların üstünlüğünü kabul etmiş ve kendisini o dönemde Altın-Ordu'nun batısında bulunan Nogay Han'a dayamıştı zira o sıralar Bulgaristan'ın gerçek hakimi Nogay Han'dı.³⁸

Terter sülalesi 1323 yılına kadar iktidarda kalmıştır. Bu tarihten itibaren Bulgar tahtında yine Kuman aslından gelen Şişman sülalesi vardır. Mikhail Şişman Vi-din şehrinin beyi olurken bu sırada Terter'in kardeşi Eltimir, Güney Bulgaristan'da Kızanlık bölgesine hakim bulunuyordu. Yine XIV. yüzyılda daha öncede belirttiğimiz gibi diğer bir Kuman komutanı Balık (Balika)'da Dobruca'da haki-miyet kurmuştur.³⁹ 1393 yılında bölgede Osmanlı hakimiyeti kurulmuş ve II. Bulgar Krallığı sona ermiş böylece de Bulgaristan'daki Kuman-Kıpçak hakimiye-ti bitmiştir. Ancak Kuman torunları zaman içerisinde Bulgarlaşmışlardır. Bu yüzdendir ki Osmanlılar Balkanlar'a geldiklerinde Türkçe konuşan Peçenek, Uz ve Kumanların torunlarından oluşan kitlelerle karşılaşmışlardır. Evliya Çelebi ise XVII. yüzyılda Kuzeydoğu Bulgar topraklarını Uz Eyaleti olarak değerlen-dirmiş ve yerli Türk halkına özelliklerinden dolayı "Çitak" lakabını vermiştir.

³⁶ Rasonyi, *Tarihte Türklük*, s. 154.

³⁷ Ş. Başstav, *Bizans İmparatorluğu Tarihi, (1261-1461)*, Ankara, 1988, s. 8, Gökbel, *Kıpçak Türkleri*, İstanbul, 2000, s. 85.

³⁸ Stoyanov, *a.g.m.*, s. 805; Acaroğlu, *a.g.e.*, s.14.

³⁹ Acaroğlu, *a.g.e.*, s.14-15; Gökbel, *a.g.e.*, s.86.

Peçenek, Uz ve Kuman-Kıpçakların yerleştiği en önemli saha hiç şüphesiz bugünkü Romanya topraklarıdır. Romenler değişik dönemlerde Türkler'le ilişkiler kurmuşlardır. Bu ilişkiler Moldovya, Eflak, Transilvanya (Erdel) ve Dobruca'da IX-XIII. yüzyıllarda oluşmuştur. Romen kaynaklarına göre Peçenekler Moldovya'nın güneyine IX. yüzyıl sonu ile X. yüzyıl başlarında gelmişlerdir. Romanya topraklarına ilk yerleşenler ise hiç kuşkusuz yukarıda da belirttiğimiz gibi Peçenekler olmuştur. Peçenekler 1036-1048 yılları arasında Moldovya'nın kuzey kısmına yayılarak Eflak'a ancak 976-1000 yılları arasında girmişlerdir. Yine bu sırada Tuna nehrinin güneyine de yayılmışlardır. Peçenek ve Uzlardan sonra bu bölgeyi ele geçirerek Dobruca'nın güneyine, Karadeniz bölgesine ve Deli-orman taraflarına kadar gelenler ise Kumanlar olmuştur.⁴⁰ Kumanların Karpat-Tuna bölgesindeki hakimiyetleri Moğol istilâsına kadar (1241) yaklaşık iki asır sürmüştür. Ancak Dobruca'da yaşayan Kumanların dışında burada yaşayan Kumanlar diğer Türk kavimlerinin aksine hakimiyetlerinin sonuna doğru kitleler halinde Hristiyan olmuştur.⁴¹

Kumanların yaşadıkları bu coğrafya o dönemlerde "Kumania" olarak adlandırılmıştır.⁴² Ayrıca Romen devletinin teşekkülünde Türklerin büyük rolü olduğunu Romen şahıs isimleri de açıklamaktadır.⁴³ Nitekim Romen devletini kuran kişi bir Kuman'dır. Moğol istilâsından sonra bugünkü Romanya topraklarında Romenler sayıca Kumanlardan daha az idiler. 1330'da Basaraba anında bir Romen prensi çıkararak siyasî ve askerî başarılar elde etmiştir. Basaraba Romen Hükümdar sülalesinin ilk kurucusu olarak kabul edilmektedir⁴⁴. "Basaraba"nın Kıpçak Toktemir Han'ın oğlu olduğu veya Türk yada Türkleşmiş Moğol olduğu ileri sürenler vardır⁴⁵. Basaraba ismi o dönemde Türk bölgelerinde ve bilhassa Altın Ordu'da en çok verilen isimlerden biri idi. Nitekim bugün Romanya'nın kuzey bölgesi Basarabya adını taşımaktadır. Yine bugün Romanya'da, açık sarı

⁴⁰ M. Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Ankara, 1966, s.15; Ayn. Müelf., "Romanya Türkleri", *TDEK*, Ankara, 1976, s. 1086, Gökbel, *a.g.e.*, s. 79.

⁴¹ M. Guboğlu, "Romen Ulusunun Eski Türk Kavimleri ile İlişkileri Hakkında", *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler, II*, Ankara, 1976, s. 769-770, Gökbel, *a.g.e.*, s. 79.

⁴² Rasonyi, *Türk Devletinin...*, s. 42-43.

⁴³ Rasonyi, "Tuna Havzasında Kumanlar", *Belleterin*, III/1-2, s. 418-419. Bu makale Selenge Yayınevi tarafından çıkarılan ve RaSonyi'nin diğer çalışmalarının derlenip sunulduğu, Doğu Avrupa'da Türklük adlı eserin, s. 113-140 arasında yer almaktadır. Bkz. L. Rasonyi, *Doğu Avrupa'da Türklük*, Notlarla Yayına Hazırlayan Y. Gedikli, Selenge, 2006.

⁴⁴ Rasonyi, *Tarihte Türklük*, s. 150.

⁴⁵ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s.183.

saçları ve mavi gözleri ile etraftaki topluluklardan ayrılan Çangoların da Kumanlardan geldikleri kuvvetle ileri sürülmektedir.

XIV. yüzyılda 1346'da Bizans imparatoriçesi Anna Bizans'ın ve Bulgarların zayıf düştüğü bir dönemde Aşağı Tuna bölgesinin yerel komutanlarından Balika (Balık)'ya müracaat etmiştir. Balika'nın oğlu Dobrotiç (Dobruca buradan gelmektedir) 1354'den itibaren daha sonra kendi adıyla anılan bölgenin 1385 yılına kadar hakimi olarak Balkanlar'da ve Karadeniz'de önemli siyasi roller üstlenmiştir.⁴⁶ Dobruca Devleti'nin Dobrotiç'in oğlu İvanko zamanında yani XIV. asrın sonlarına doğru bir ara Romen hakimiyeti altına girdiği tahmin edilse de 1417 yılında Osmanlı Devletinin hakimiyetini tanıdığı bilinmektedir.⁴⁷ Bu Oğuz devletinin Osmanlı hakimiyeti altına girmesinden sonra, halkın bir kısmı Müslüman olmuş, bir kısmı da Hristiyan olarak kalmıştır.⁴⁸

Yukarıda Balkanlar'daki tarihlerini kısaca verdiğimiz Türk kavimlerinden Peçenek, Uz ve Kumanlar, görüldüğü üzere Osmanlı İmparatorluğu bölgeye hakim olmadan çok önce Balkanlar'a yerleşerek, bölgenin etnik, sosyal ve kültürel yapılanmasında önemli roller oynamışlardır. Bu kavimlerin yerli halklara gösterdikleri tesir bölgenin adetlerine, geleneklerine ve günlük yaşamın bütün alanlarına yansımıştır. Özellikle Gagavuz Türkleri ve Kumanlar Türk kültürünü bölgede yaşatmış ve yaygınlaştırmışlardır. Balkanlar'a Peçenek, Uz, Kuman ve diğer Türk kavimleriyle gelen en önemli yenilik ise hiç şüphesiz yarımada'nın topografik adlarının Türkçeleşmiş olmasıdır. Örneğin, "Balkan" kelimesi, Türkçe'de "Dağlar anlamına gelirken; Axios nehrinin adı Vardar; Lihnidos gölünün adı Ohri; Skardos dağının adı Şar dağ olarak Türkçeleşmiştir. Bu gibi örnekleri çoğaltmamız mümkündür. Bu Türk boyları yeni şehirler de kurmuşlar ve bu şehirlere kendi isimlerini vermişlerdir. Örneğin Kumanova gibi.⁴⁹ Yine II. Bayezid zamanında yapılan sayım ile tâkip eden yüzyıllardaki kayıtlarda veya XIX. yüzyılda yapılan nüfus sayımlarında özellikle Balkanların kuzey-doğusunda, Dobruca ve Deliorman'da bulunan köylerin tamamına yakınının Türkçe adlar taşıdığı görülmektedir.⁵⁰ Bugün Dobruca ve Deli-Orman bölgelerinde Peçenek ve

⁴⁶ A. Decel, "Dobruca", *İA*, III, (MEB), s. 633.

⁴⁷ Decel, "Dobruca", s. 633.

⁴⁸ Manof, *Gagauzlar* s. 33; H.Güngör-M.Argunşah, *Gagauzlar*, s. 34.

⁴⁹ M.T.Acaroğlu, "XV.yy. Sonlarıyla XVI.yy. Başlarında Balkanlar'da Türkçe Yer Adları (1490-1530)", *XI. TTK*, 5-9 Eylül, 1990, C.III, Ankara, 1994, s.1267-1300.

⁵⁰ Rumeli'deki yer adları ve yerleşme geniş bilgi için bkz. T. Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan*, İstanbul, 1957.

Kumanların torunları ile Osmanlı Devletinin uyguladığı iskân politikası sonucu buraya göç ettirilen Anadolu Türkleri birbirlerine tamamen karışmış bir şekilde yaşamaktadırlar.

Kuzeyden gelen Türk boylarından sonra güneyden Anadolu'dan gelen Türklerin Balkanlar'a yerleşmeleri ise 1260'lardan itibaren başlamaktadır. Karadeniz'in kuzeyinden gelen Türk kavimlerinin büyük bir kısmı Hristiyanlığı kabul edip yerli Slav halkla karıştıkları halde, Anadolu'dan gelen Müslüman Türkler, kendi din ve kültürlerini korumayı başarmışlardır. İlk yerleşme 1261'de Moğollar'dan kaçıp Bizans'a sığınan Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykâvus'la gerçekleşmiştir.⁵¹ Halkın hoşnutsuzluğu ve Moğol baskısı sonucu önce Antalya'ya gelen Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus, 1261 kışında maiyeti ile birlikte kadirgamlara binip İstanbul'a gelerek zamanın Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleolog'a sığınmıştır. İzzeddin Keykâvus daha sonra Ali Bahadır'ı yanına alarak İmparatora gitmiş ve "Biz Türk taifesiyiz. Dâima şehirlerde duramayız, dışarıda bize yer ve yurt olsa Anadolu'dan bize bağlı Türk evleri getirip orada yaylasak ve kışlasak" demiştir. Tırnova'daki Bulgar Çarı Kosntantin Tikh'in emellerine karşı koymak ve Bulgar sınırını emniyet altına almak isteyen imparator onlara Dobruca ilini vermiştir.⁵² Bundan sonra otuz-kırk Türkmen obası, evliya Sarı Saltuk ile İzzeddin Keykâvus'un yanına gelmişler ve İmparator tarafından Dobruca'ya yerleştirilmişlerdir (1263). İlk önceleri Altın Ordu emiri Nogay'ın himayesine giren bu Türkmen grubu, burada Baba Saltuk kasabası ile daha başka kasabalar da kurmuşlardır. Nogay'ın 1330'da ölümü üzerine yerine geçen Moğol hanları döneminde Türkmenlerden bir kısmı Anadolu'ya geri dönmüşler (1301); geride kalanlar ise yerli Kumanlar arasında kalarak Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Bunlar Keykâvus'un halkı anlamına gelen Gagauz⁵³ adı ile günümüze kadar gelmişlerdir.⁵⁴

Türkmenlerin bölgeye gelişi ile ilgili söylenen çeşitli rivayetler arasında en önemli yeri hiç şüphesiz Sarı Saltuk almaktadır. Sarı Saltuk Anadolu ve Rumenli'nin fethi sırasında gazalara katılan, kahramanlığı ile ön plana çıkan ve yaşarken efsanevi bir şahsiyet haline gelen bir Türk kahramanıdır. Nitekim Anadolu'dan Balkanlar'a gelerek yerleşen ilk Müslüman velisi olması, Baba Saltuk'un

⁵¹ H. İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", *Balkanlar*, İstanbul, 1992, s. 10.

⁵² Göngör-Argunşah, *a.g.e.*, s. 30-31.

⁵³ Gagauz isminin menşei için bkz. Manof, *Gagauzlar*, s. 33-35 ;Güngör-Argunşah, *a.g.e.*, s. 21-26.

⁵⁴ İnalçık, *Türkler ve..*, s. 10.

kişiliği etrafında çeşitli menkabelerin türemesine yol açmıştır. Bu rivayetler, Cem sultan'ın emri ile Rumeli Türklerinin büyük destanı *Saltuk-nâme* adı ile Ebu'l-Hayr Rûmî tarafından toplanmıştır.⁵⁵ Sarı Saltuk hakkında bilgi veren diğer önemli kaynak ise Evliya Çelebi'dir. Nitekim Sarı Saltuk'un Dobruca'daki faaliyetleri ile ilgili en geniş bilgiler Evliya Çelebi Seyahatnamesinde bulunmaktadır. Ancak Evliya Çelebi Seyahatname'de sık sık gerçeklerle efsaneleri birbirine karışmaktadır.⁵⁶ Yine Sarı Saltuk'un Dobruca'da oturan bütün Türk toplumları tarafından evliya kabul edilmesi ünlü Arap seyyahı İbn-i Batuta tarafından da fark edilmiştir. İbn-i Batuta, 1328 yılında Babadağ'da türbesini ziyaret ettiği Sarı Saltuk'un İslâmiyet'e hizmetinden ve kerametlerinden söz etmiş, ancak bunların şeriata uygun olmadığını da belirtmiştir.⁵⁷

Sarı Saltuk Türkmenlerinden sonra, Balkanlar'a Anadolu'dan yapılan Türk akınları Karesi Beyliği kurulduktan sonra başlamıştır. Nitekim Yazıcızade Ali, II.

⁵⁵ Nitekim Sarı Saltuk hakkında bize bilgi veren en önemli kaynak Ebu'l-Hayr-Rûmî'nin Cem Sultan'ın emri üzerine Anadolu'yu dolaşarak Sarı Saltuk'a ait menkabeleri topladığı ve 1480 yılında tamamladığı üç ciltlik *Saltuk-nâme* adını taşıyan eseridir. Bu esere göre Sarı Saltuk 99 yaşına kadar yaşamış daha sonra düşmanları tarafından zehirli hançerle şehit edilmiştir. Ancak kendisi son nefesini vermeden önce kendisini zehirleyen düşmanını öldürmüştür. Ebu'l-Hayr-Rûmî, *Saltuk-nâme*, I-II-III, Hazırlayan: H.Ş.Akahn, Ankara-İstanbul, 1987-1988- 1990; İnalçık, *Balkanlar ve...*, s.10.

⁵⁶ Meselâ Salı Saltuk'un türbesi hakkında şunları söylemektedir: "Bir sivri kaya üzerinde iki tane yüksek ağaç vardır. Dede Sultan bu iki ağacın gölgesinde yatmaktadır. Allah'ın hikmeti yılda bir kere Tuna nehrinin bütün balıkları bu Baba Sultan adası kenarına gelip öyle yığılırlar ki Tuna'nın iki kolu çeşitli balıklar ile donanıp, balıkların yığılmasından Tuna'nın üzerinden biraz balık yağı akar. Ta bu derece balıklar yığılıp, Baba Sultan'ı ziyaret ederler. Bu balıkların ziyaret günleri balık avcuları ve başka kişi bile balık avlamazlar. Balıklar o gün asla insandan kaçmazlar. Ziyaret yerine gidenler nice balıkları ellerine alıp yine suya korlar. Burada gördüm ki balığın dili yoktur. Zira İstanbul premesi ve kayıkları kadar balıklar yedi başlı ejder gibi başlarını nehirden dışarı çıkarıp, mağara gibi ağızlarını açıp su içtiklerinde ağızlarının içine baktım ki asla dilleri yoktur. Balığın su içmesi, başını dışarı çıkarıp rüzgâr içmesidir. Bu konuda balık da insan gibidir. Eğer balık dışarı çıkıp su yerine rüzgâr içerse ölür. İnsan da su içerse boğulur. Ama insana rüzgâr zarar etmez. Balıklara da su zarar etmez. Elhasil bu adacak içinde Baba Sultan'ın ziyaretgâhına gönül sahipleri ve bütün Güvercinlik halkı her zaman gidip, toprağına yüzlerini sürerler ve ziyaret ederler. Ben de ziyaretinde bulunup, mübârek ruhlarından yardım isteğinde bulundum...". Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Üçdal Yayınları, C.VII, s. 254.

⁵⁷ Ebu Abdullah Muhammed İbni Batuta Tancî, *İbni Battûta Seyahatnamesi*, /Çev. A.Sait Aykut/ I, YKYay., İstanbul 2004, s. 498. "Nihayet Salûk (Baba Saltuk) adıyla bilinen ve Türklerin yaşadıkları toprakların sonu olan kasabaya geldik. Onların inançlarına göre Baba Saltuk "mükaşif" yani olağanüstü güçlere sahip, kerametli biriymiş. Lakin hakkında söylenenler dinin prensipleriyle bağdaşmamaktadır.

Murad'a ithaf ettiği Tarih-i Âl-i Selçuk'da, Rumeli'ye giden göçmenlerin bir kısmının Halil Ece ile birlikte Karesi İline geri döndüklerini, kalanların ise Sarı Saluk'un etrafında toplandıklarını kaydetmiştir.⁵⁸ XIII. yüzyılın sonlarında Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasından sonra Anadolu'da kurulan çeşitli beyliklerden biri olan Osmanlı Beyliği, kısa süre içerisinde devlet haline gelmiş ve Anadolu'da hakimiyet alanını oldukça genişletmiştir. Bu arada, Moğol baskısından kaçarak Anadolu'ya gelen Türkmen gruplarının da Anadolu'yu yurt tutunmalarını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti, XIV. yüzyılda Anadolu'da hakimiyetini sağladıktan sonra batya doğru fetih hareketlerine başlamıştır: Osmanlı Ordusu 1321 yılında Mudanya'yı alarak Rumeli topraklarına ayak basmış, 1345 yılında Karesi Beyliği'ni feth ederek Rumeli'ye geçişi kolaylaştırmıştır. Bu tarihten itibaren Osmanlı topraklarında yaşayan Türkmenler, başta Trakya olmak üzere Balkan topraklarına yerleştirilmeye başlanmıştır. Bizans İmparatoru Kantakuzenos, 1352'de, tahtı ele geçirmek için Osmanlılardan aldığı yardıma karşılık Cinbi (Tsympe) kalesi ve çevresini Orhan Gazi'ye bırakmıştır. Burası bu tarihten itibaren, Süleyman Paşa'nın önderliğinde Balkanlar'a yapılan fetih hareketlerinin en önemli üssü haline gelmiştir. Anadolu'dan getirilen kuvvetler bu bölgeye yerleştirilmiş ve Osmanlı'nın Rumeli'deki varlığı kalıcı hale getirilmiştir.⁵⁹ Bu kalıcılık tarihi vesikalarda özellikle yer adlarında kendini göstermiştir. Edirne'nin 1361 yılında fethedilmesi ve başkent buraya nakdedilmesi Osmanlı tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bundan sonra fetihlere ağırlık verilmiştir ki bu fetihlerde özellikle Evrenos Gazi, Hacı İlbey'i gibi akıncı beylerinin çok önemli faaliyetleri olmuştur.⁶⁰

I. Murat, 1363 yılında Filibe'yi fethederek Türkmen göçünü hızlandırmıştır. Bu sırada toprakları bir bir elinden çıkan Bizans, Papa'dan yardım isteyerek, bir Haçlı ordusunun kurulmasını sağlamaya çalışmış ancak bir netice elde edememiştir. 1371'de Sırlar yenilgiye uğratarak, Batı Trakya ve Makedonya'nın yolu açılmış; Vardar'ın doğusu ele geçirilmiş; 1372'de Selanik önlerine gelinmiş; Sofya, Manastır, Pirlepe, Ohri ile 1386'da Niş; 1389'da Sırbistan fethedilmiştir; 1392'de Üsküp; 1430 yılında Selanik ve daha sonra Semendire teker teker Os-

⁵⁸ Decel, "Dobruca", s. 632; Güngör-Argunşah, *a.g.e.*, s.32.

⁵⁹ Nitekim H. İnalçık, Osmanlı'nın ilk defa Rumeli'ye yerleşmesinin tarihini 1352 olarak vermekte ve bunun Gelibolu'nun berzah kısmında gerçekleştiğini belirtmektedir. İnalçık, "Rumeli", *İA* (MEB), s. 767-768.

⁶⁰ İnalçık, *Rumeli*, s. 769.

manlı topraklarına katılmıştır.1448 II. Kosova zaferi, Balkanlar'daki Osmanlı hakimiyetini kuvvetlendirmiş; Fatih Sultan Mehmed döneminde başta İstanbul fethedilmiş, daha sonra Yunanistan, Sırbistan, Arnavutluk ve Bosna olmak üzere Balkanlar'ın neredeyse tamamında hakimiyet kurulmuştur. Keza 1521 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad'ı zaptı ile de Macaristan yolu açılmıştır.⁶¹

Yukarıda da belirttiğimiz gibi 1263 yılında Sarı Saltuk önderliğindeki Anadolu Türkmenlerinin Babadağ'a yerleşmeleri daha sonra Osmanlı Devletinin Dobruca'ya yerleşmesinin de yolunu açmıştır. II. Beyazid döneminde Dobruca'ya yerleştirilen Oğuz Türkleri, burada uzun süredir yaşayan soydaşlarıyla kaynaşmış, yüzlerce köy ve şehir kurarak bölgeyi tam bir Türk yurdu haline getirmişlerdir.⁶² Dobruca'ya yapılan en son büyük göç dalgası ise 1783 yılında Kırım'ın Ruslara geçmesiyle yaşanmıştır. Bu tarihte birçok Kırım Türkü Dobruca'ya göç etmek zorunda kalmıştır.⁶³

Osmanlı Devleti, Rumeli'ye geçtiği andan itibaren yerli halkla iyi geçinme politikası uygulamıştır. *İstimâlet* adı verilen bu politika ile yerli halkın Osmanlı'ya meyletmesi sağlanmıştır⁶⁴. Prof. Dr. Halil İncılık'ın tespitine göre Osmanlı padişahları bürokraside de bu prensibi uygulamış ve "*re'âyâ fukarası*"nı "*zî-kudret ekabire karşı*" korumuşlardır. Özellikle Balkanların fethinde "*toprak ve re'âyâ sultanundur*" prensibini ilan ederek yerli feodallere karşı toprağı ve köylü emeğini; devlet veya tımar rejiminin garantisi altına sokmuşlar, yerel feodallerin yerine merkezi imparatorluk rejimini ihya etmişlerdir.⁶⁵ Fetihler tamamlanınca uçlarda idarî, askerî ve stratejik anlamda çeşitli konular göz önünde bulundurularak Sancak Teşkilatı kurulmuştur. Sancaklar askerî ve idarî birim olarak Rumeli Beylerbeyliğinin yönetiminde toplanmıştır.

H.İncılık'a göre: "Osmanlıların Balkanlarda uyguladıkları fetih siyasetleri Rumeli'de yayılmalarını kolaylaştırmıştır. Ancak Osmanlıların asıl Ortodoks kilisesine karşı gösterdikleri iyi muamele ve tatbik ettikleri vergi siyasetidir ki, Osmanlı idaresinin geniş halk kütleleri ve köylü sınıfı tarafından benimsenmesini

⁶¹ Decel, "Dobruca", s. 634-637.

⁶² Decel, Dobruca'nın 1427 yılında kesin bir şekilde Osmanlıya ilhak olduğunu ve 1877'ye kadar bir Türk eyaleti olarak 460 yıl kaldığını belirtmektedir. *Dobruca*, s. 635.

⁶³ Güngör-Argunşah, *a.g.e.*, s. 36-28.

⁶⁴ İncılık, *Türkler ve..*, s.16. İstimâlet : Yerli Gayrimüslim ahaliye hoşgörü ve yumuşak davranarak onları kazanmak ve Osmanlı hakimiyet alanını genişletmek anlamında kullanılmaktadır.

⁶⁵ İncılık, *Türkler ve..*, s.16.

sağlamıştır".⁶⁶ Nitekim bölgenin Ortodoks halkı Osmanlı ile birlikte, Papalıkla Macar Krallarının Katoliklik propagandasından ve mezhep değiştirmek için yaptıkları baskıdan kurtulmuştur. Devlet, halkın yanı sıra Ortodoks kilisesine karşı da koruyucu bir politika gütmüş, Ortodoks kilisesinin bütün ayrıcalıklarını ve hiyerarşisini aynen tanımıştır. Kilise gibi Manastırların ayrıcalıklarını, bağımsızlıklarını Hristiyan devletler döneminde nasılsa o biçimde bırakmış, Balkanlarda Hristiyan dinini yok etmek isteyen tutucu bir davranış içine girmemiştir. Osmanlıların Ortodoks kilisesine karşı güttükleri bu davranış politikası, İmparatorluğun Balkanlı karakterini de güçlü bir şekilde göstermektedir. Osmanlı ilk önce, İslâmın gayr-i Müslimler için tanıdığı zimmî hukuku en geniş anlamı ile uygulamış, yani onları cizye ödemeleri dışında Müslüman tebaadan ayrı tutmamış; canlarını, mallarını korumayı Tanrı'nın bir emri ve devletin başlıca ödevi saymıştır. Osmanlı hakimiyetinin hızla yayılmasını sağlayan faktörlerin başında: Osmanlı'nın hoşgörüsü, devletin Müslim ve Gayr-i Müslim bütün tebaayı korumayı ödev bilmesi gelmektedir.⁶⁷ Osmanlı rejimi ise din ve ırk ayrılığı gözetmeyen, bütün tebaayı Osmanlı devleti şemsiyesi altında birleştiren bir rejimdi. Osmanlılar devletlerini kurarlarken, kitleleri uzlaştırıcı, koruyucu, hoşgörülü siyaseti bilinçli bir şekilde uygulamışlardır ki bu siyaset Kur'an'da *te'lifü'l-kulûb* ve Osmanlı kaynaklarında daha öncede belirttiğimiz gibi *istimâlet* adıyla ifade edilmiştir.⁶⁸

Osmanlı Devletinin Balkanlar'da yayılmasında elbetteki başka faktörler de rol oynamıştır. Devlet köylünün yanı sıra eski Rum, Sırp, Bulgar ve Arnavut feodal beylerini devlet hizmetine alarak kazanma yönüne gitmiş, onlara karşılıklı güvene dayanan görevler vermiştir. Nitekim doğrudan doğruya Osmanlı yönetimi altına alınan topraklarda Osmanlılar yerli senyör âilelerinin çoğunu eski feodal topraklarında timar sahibi olarak bırakmış, bunun için dinlerini değiştirmeleri şartını aramamıştır. 1500 tarihine kadar Rumeli'de pek çok Hristiyan timar sahibi bulunuyordu. Yani, halk gibi yerli aristokrasi de sadece yeni bir hanedanı, Osmanlı hanedanını tanımaktan ve onun hizmetine girmekten başka bir şey yapmıyorlardı.⁶⁹

⁶⁶ İnalçık, *Rumeli*, s. 769.

⁶⁷ Y. Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*, Ankara, 2001.

⁶⁸ İnalçık, *Türkler ve..*, s.16.

⁶⁹ İnalçık, *Türkler ve..*, s.15.

Balkanlar'da Türkleşme ve İslâmlaşma birbirine paralel yürümüştür. Rumeli'deki yerleşme daima devletin benimsediği resmi iskân politikasına uygun olarak gelişmiştir. Osmanlı Devleti, fethettiği topraklarda sömürge siyaseti tâkip etmediği için fetihten kısa bir süre sonra Balkan yarımadasının iskânına öncelik vermiştir. Gelenlerin çoğunun gayesi Rumeli'yi yurt edinmekti. Osmanlı'nın Rumeli'deki iskân politikası şöyle uygulanmıştır: Devlet, fethettiği topraklara Anadolu'dan nüfus getirip yerleştirmiş, bölge halkını da kolayca denetim altında tutabilmek amacıyla başka yere nakletmiştir. Fethedilen topraklarda, ayaklanma potansiyeli olarak görünen kitlelere dikkat edilmiş, onlar Türk nüfusun yoğun olduğu yerlere taşınıp iskân edilmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti, Rumeli'nin iskânı konusunda çok dikkatli davranmış ve iskân politikasını hassasiyetle uygulamıştır. Devlet Anadolu'da hayvanlarına otlak bulmak için mevsime göre yer değiştiren konar göçerlere iskân konusunda öncelik vermeyi de tercih etmiştir. Böylece miri arazi haline getirilmiş olan Rumeli'de, konar göçerlerin toprağa bağlanması, askeri sınıfa dahil olmaları ile Rumeli'de nüfus ve tımarlı sipahi sayısının arttırılması aynı anda sağlanmıştır.⁷⁰

Yine kaynaklardan Osmanlı Devleti'nin özellikle göçebe grupları zorla Anadolu'dan Rumeli'ye geçirip stratejik yollar boyunca belli bölgelere yerleştirdiğini öğreniyoruz. Bu göçürme ve yerleştirmenin bir nedeni, feth edilen bölgeleri ve ana yolları güvenlik altında tutmak ve uc'larda akıncı kuvvetleri sağlamak; diğer nedeni ise, Anadolu'da karışıklık çıkaran ve köylüyü zarara sokan hayvan yetiştirici göçebeleri, Rumeli hudut boylarına gönderme siyaseti idi. Ayrıca XIV. yüzyılda Rumeli'nin zengin topraklarına yerleşmek amacı ile Anadolu'dan kendiliğinden büyük bir göç hareketi de olmuştur.⁷¹

Rumeli'nin iskânına öncülük edenler; gaziler, aşiret reisleri, aşiret mensupları, Anadolu yayaları, akıncılar, dervişler ve tımarlı sipahilerdir.

Osmanlı Devletinin kuruluşunda etkin olan gaza politikası Rumeli'nin fethinde de devam etmiştir. Aşiret reislerinin, aşiret üyeleri üzerindeki gücü onların toplu olarak hareket etmesini kolaylaştırmıştır. İslâmiyet'i kabul etmiş olan Türkmen gaziler kahramanlık ve ekonomik koşulların bir araya geldiği yaşam biçimi içinde, Osmanlı Devletine hizmet ederken Rumeli'nin fethi ve iskânını da kolay-

⁷⁰ Aşiretlerin ve konar-göçerlerin iskânı hakkında bk. C. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul, 1987; Y. Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara, 1991.

⁷¹ İnalçık, *Türkler ve...*, s. 20.

laştırmışlardır. Seferlerde başarılı olan gaziler tımar sahibi olup devlete daha fazla ve sürekli hizmet etmeyi ummuşlardır ki pek çoğu da bu emeline ulaşmıştır. Yine Aşiret reisleri ve onlara bağlı olanlar dirlik sahibi olarak fethedilen topraklara yerleştirilmişlerdir.

Orduyla birlikte hareket eden şeyh ve dervişlerin faaliyetleri yeni toprakların benimsenmesinde gaziler ve göçmenlere son derece büyük etki göstermiştir. Şeyh ve dervişler Rumeli'ye geçtikleri andan itibaren yol kavşaklarına, derbentlere ve iskâna uygun yerlere yerleşerek zaviyeler kurmuşlardır. Nitekim Kuzeydoğu Bulgaristan'da fetihler devam ederken gaziler burada Türkçe konuşan, oldukça kalabalık bir Müslüman ve Hristiyan nüfusla karşılaşmışlardır. Bunların başında, hemen hemen bir yüzyıl önce Sarı Saltuk önderliğinde gelip bölgeye yerleşmiş olan Türkmen nüfus bulunuyordu. Aşiret reisleri ve aşiret üyelerinin Hacı Bektaş'a ve Sarı Saltuk'a yakınlık duyması nedeniyle yeni gelenlerle yerleşik nüfus kolaylıkla bütünleşmiştir.

Yine XIV. yüzyılda Balkanlar'da güçlü, merkezi bir devletin bulunmayışı ile bu sırada Balkan Yarımadasının siyasi ve sosyal durumunun müsait şartlara haiz olması Osmanlı Devletinin Balkanlar'daki iskân siyasetine yardımcı olmuştur.

Osmanlının geldiği tarihlerde yıkılmış olan Altın Ordu Devletine mensup olan Müslüman halk henüz Kuzeydoğu Bulgaristan'dan ayrılmamıştı. Altın Ordu halkının aynı bölgede oturması da Dobruca'nın fethini ve iskânını kolaylaştırmıştır. Ayrıca bunlar Kuzeydoğu Bulgaristan'da yaşayan ve Hristiyanlaşmış olan Kuma ve Gagauzların kendileri ile aynı dili konuştuklarına da şahit olmuşlardı. Onlar da Hristiyan olmalarına rağmen Anadolu'dan gelen Türkmenler gibi eski Türk inançlarını henüz terk etmemişlerdi. Bu nedenle aralarında kolayca iletişim kurabilmişlerdi.⁷²

Osmanlı Devleti, özellikle ordu ile beraber bu topraklara gelen şeyh ve dervişlerin sayesinde bölgeyi daha önce Türkleştiren atalarının bir kısmının Müslümanlığı kabul etmesine vesile olmuş ve böylece Balkanlar'da Müslüman Türk kimliğinin kalıcı hale gelmesini sağlamıştır. Buna rağmen Osmanlı döneminin ilk iki yüzyıllık döneminde İslâmlaşmanın çok kısıtlı olduğunu söyleyebiliriz. Müslümanlığı ilk kabul edenler, Osmanlı ordusunda hizmet görenler ile Hristiyan tı-

---

⁷² Romanya'daki Türklerin günümüzdeki gelenekleri hakkında bk. M.Naci Önal, *Romanya/Dobruca Türkleri ve Mukayeseleriyle Doğum, Evlenme ve Ölüm Adetleri*, KBYay., Ankara, 1998.

mar sipahileridir. Osmanlı devletinin özel bazı hizmetler yüklediği gruplar ile genellikle Müslümanlar arasında yaşayan veya onlarla sıkı temaslar kuranlar arasında İslâmlaşma daha sık görülmüştür.⁷³

Osmanlı döneminde halk kültürü ve kiliseye bağlı edebiyat ve sanatlar, canlılığını ve gelişimini sürdürürken, Osmanlı kültürünün dilde, sanatta, günlük yaşayışta kuvvetli etkisi olmuştur. Yerli halk kültürü böylece, Ortadoğu İslâm kültürü ile temasa gelerek zenginleşmiştir. Bu kültür etkisinin en açık belgesi Balkan dilleridir. Türkçe'den alınmış kültür kelimelerinin sayısı, bugünkü Balkan dillerinde bile, bölgesine göre 2000-5000 kelime arasında değişmektedir; giyim-kuşam, halk müziği, yeme-içme ve davranışlarda bugün bile Osmanlı mirası göze çarpar bir derecededir.⁷⁴

Osmanlı Devleti özellikle aynı boydan geldiği Gagauzlar üzerinde önemli rol oynamıştır. Ashında bu rolü bilerek ve de isteyerek yapmamıştır. Bu aynı kültürden geldikleri için doğal bir süreç olarak gerçekleşmiştir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki kültür alanındaki değişim ve gelişimde oldukça fazla etkili olmuştur. Nitekim H. Güngör ve M.Argunşah kültürün değişmez bir parçası olan din, dil ve edebiyatta bu etkinin çok fazla görüldüğünü belirterek bunu maddeleştirmişlerdir. Şöyle ki: "Bugünkü Gagauzlar zengin sözlü edebiyat ürünlerinin bir kısmını eski Orta Asya Türk kültüründen getirdikleri gibi bir kısmını da Selçuklular ve uzun yıllar birlikte yaşadıkları, aynı Oğuz boyuna mensup soydaşları Osmanlı Türklerinden almışlardır. Nitekim Gagauz halk edebiyatındaki Osmanlı devri Türk kültür ve edebiyatının izlerini şöyle sıralayabiliriz:

1) İslâmiyet'e ait Arapça dinî terminoloji hem Müslüman Osmanlı Türklerinde hem onların devamı olan Anadolu Türklerinde hem de Ortodoks Hristiyan Gagauz Türklerinde ortak olarak kullanılmıştır. Hatta Gagauz halk arasında Allah ve peygamber inancı, cennet, cehennem, helâl, haram, kurban gibi inanışlar hâlen varlığını sürdürmektedir.

2) Dinî terimlerden başka Osmanlı Türk halk edebiyatıyla Gagauz halk edebiyatına girmiş birçok Osmanlıca (Arapça ve Farsça) kelime vardır . mal, vakit, menfaat, kâr, meyhane, mabet, şarap, insan, ateş, masal, gül gibi.

3) Türk halk edebiyatının bazı ürünleri hem Gagauzlar arasında hem de Anadolu'da aynıdır. Bunlar, genellikle Osmanlı devrinde Gagauzların aynı köy ve ka-

⁷³ İncalcık, *Türkler ve...*, s. 20.

⁷⁴ İncalcık, *Türkler ve...*, s.18.

sabalarda Osmanlı Türkleriyle birlikte yaşamaları sebebiyle Gagauz halk edebiyatına girmiştir: Türküler, Kerem ile Ash, Tepegöz Efsanesi gibi.⁷⁵

Netice olarak şunu diyebiliriz ki, Osmanlı Devleti yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi Balkanlar'a yerleşme faaliyetini başarılı ile uygulamış ancak bu topraklarda kan bağı ile bağlı olduğu toplumlara farklı bir davranış içerisinde olmamıştır. Bu toplumlardan Gagauz ve ilk Bulgarların bir kısmı bölgenin Osmanlıların eline geçmesinden sonra İslâmiyeti kabul etmişler; diğerleri ise Osmanlılara karşı Müslüman gibi görünerek uzun müddet Hristiyanlıklarını korumuşlardır. Bunlar gerek dil, gerekse giyim konusunda, görünüşte Osmanlılardan farklı olmadıkları için dinlerini gizlemekte bir zorluk da çekmemişlerdir⁷⁶. Osmanlı yönetimi ise Hristiyanlığı kabul eden Gagauzları zaman zaman vergiden muaf tutmuştur.⁷⁷

---

⁷⁵ Güngör-Argunşah, *a.g.e.*, s. 59-61.

⁷⁶ Manof, *Gagauzlar*, s. 26.

⁷⁷ Ahmet Cebeci, "Osmanlı Devletinde Gagauzlar", *Türk Kültürü*, 354, s. 583-589.